

Zulfiya ORTIQOVA,
Farg'ona davlat universiteti dotsenti, PhD

DSc, professor B.Qurbonova taqrizi asosida

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA ASSOCIATIV FIKRLASHGA QO'YILGAN STANDARTLAR MAZMUNI

Annotatsiya

Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda assosiativ fikrlashni shakllantirishga qo'yilgan davlat ta'lim standartlari mazmuni hamda ularning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim sharoitida kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarning tafakkur jarayonini rivojlantirish muhim pedagogik vazifa sifatida qaralmoqda. Assosiativ fikrlash bilim, tasavvur va tajribalar o'rtasida bog'lanish o'rnatish orqali yangi tushuncha va g'oyalarni shakllantirish qobiliyatini ifodalaydi.

Kalit so'zlar: assosiativ fikrlash, davlat ta'lim standarti, kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, kreativ fikrlash, kognitiv rivojlanish, interfaol metodlar, integrativ yondashuv.

СОДЕРЖАНИЕ СТАНДАРТОВ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫХ К АССОЦИАТИВНОМУ МЫШЛЕНИЮ УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В данной статье анализируются содержание государственных образовательных стандартов, предъявляемых к формированию ассоциативного мышления у учащихся младшего школьного возраста, а также их теоретико-методические основы. В условиях современного образования развитие мыслительных процессов учащихся на основе компетентностного подхода рассматривается как важная педагогическая задача. Ассоциативное мышление выражает способность формировать новые понятия и идеи путем установления связей между знаниями, представлениями и опытом.

Ключевые слова: ассоциативное мышление, государственный образовательный стандарт, компетенция, начальное образование, креативное мышление, когнитивное развитие, интерактивные методы, интегративный подход.

THE CONTENT OF STANDARDS FOR ASSOCIATIVE THINKING IN PRIMARY SCHOOL-AGE STUDENTS

Annotation

This article analyzes the content of state educational standards aimed at developing associative thinking in primary school-age students, as well as their theoretical and methodological foundations. In modern education, the development of students' thinking processes based on a competency-based approach is considered an important pedagogical task. Associative thinking reflects the ability to form new concepts and ideas by establishing connections between knowledge, imagination, and experience. In the course of the study, the cognitive skills reflected in primary education standards, their interrelation with creative and logical thinking, and their integration with practical activities were examined.

Keywords: associative thinking, state educational standard, competency, primary education, creative thinking, cognitive development, interactive methods, integrative approach.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning intellektual rivojlanishini ta'minlash davlat ta'lim standartlarining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim mazmuni faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki o'quvchining mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarga moslashuvi va o'z bilimni amaliyotda qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilmoqda. Globallashtirish, raqamli texnologiyalar va axborot oqimining keskin ortishi sharoitida ta'lim oluvchilardan tayyor ma'lumotni yod olish emas, balki uni tahlil qilish, o'zaro bog'lash, umumlashtirish va yangi vaziyatlarda qo'llash talab etilmoqda. Shu nuqtayi nazardan assosiativ fikrlash kompetensiyaviy yondashuvning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi [1]. Assosiativ fikrlash tushunchalar, obrazlar va hodisalar o'rtasidagi ichki aloqalarni aniqlash, mavjud bilim va tajribani yangi axborot bilan uyg'unlashtirish orqali yangi bilim hosil qilish jarayonidir. Psixologik tadqiqotlarda ushbu jarayon tafakkurning moslashuvchanligi, divergent yondashuv va kreativlik bilan uzviy bog'liq holda talqin qilinadi [2]. Assosiativ aloqalarning boyligi va xilma-xilligi shaxsning intellektual salohiyatini belgilovchi muhim

omillardan biri sifatida qaraladi. Ayniqsa, kichik maktab yoshida obrazli va konkret tafakkur ustun bo'lib, o'quvchilar atrof-muhit hodisalarini ko'proq taqqoslash, o'xshatish va bog'lash orqali anglaydi. Shu bois bu davr assosiativ fikrlashni maqsadli rivojlantirish uchun qulay psixologik bosqich hisoblanadi. Davlat ta'lim standartlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, xulosa chiqarish kabi intellektual amallarni rivojlantirish asosiy talablar qatoriga kiradi [3]. Mazkur ko'nikmalar bevosita assosiativ tafakkur bilan bog'liq bo'lib, tushunchalar o'rtasidagi ichki aloqalarni anglash va tizimli fikrlashni shakllantirishni taqozo etadi. Demak, davlat ta'lim standartlari mazmunan assosiativ fikrlash elementlarini o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik yondashuvlar ta'lim jarayonini interfaol, integrativ va shaxsiga yo'naltirilgan shaklda tashkil etishni talab etmoqda. Interfaol metodlar o'quvchini passiv tinglovchidan faol subyektga aylantiradi, bilimni mustaqil izlanish va hamkorlik orqali egallash imkonini beradi. Integrativ yondashuv esa turli fanlar o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlash orqali o'quvchilarda yaxlit tasavvur hosil qiladi. Bunday sharoitda assosiativ fikrlash

nafaqat o'quv materialini chuqurroq o'zlashtirish, balki shaxsning ijodiy va mantiqiy tafakkurini uyg'un rivojlantirish vositasiga aylanadi. Shunday ekan, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda assosiativ fikrlashni rivojlantirish davlat ta'lim standartlari mazmunini amaliy jihatdan ro'yobga chiqarishning muhim sharti hisoblanadi. Bu jarayonni ilmiy asoslash va metodik jihatdan takomillashtirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Assosiativ fikrlash muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida keng o'rganilgan. J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasida kichik maktab yoshidagi bolalarning tafakkuri konkret operatsiyalar bosqichiga xos ekani ta'kidlanadi, bunda bolalar predmet va hodisalar o'rtasidagi bog'lanishlarni anglash orqali bilim hosil qiladi [6;173]. Ushbu yondashuv assosiativ tafakkur rivojining yosh xususiyatlarini tushuntirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. L. S. Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi esa o'quvchi tafakkurining ijtimoiy muhit va hamkorlikdagi faoliyat orqali rivojlanishini asoslaydi [5]. Bu jarayonda o'quvchilar o'zaro muloqot orqali yangi assosiativ aloqalarni shakllantiradi. Zamonaviy tadqiqotlarda assosiativ fikrlash kreativ tafakkurning kognitiv mexanizmi sifatida talqin qilinadi. M. A. Runco fikricha, ijodiy faoliyat jarayonida tushunchalar o'rtasidagi noodatiy bog'lanishlarni aniqlash muhim ahamiyatga ega [4;415-420]. Shuningdek, R. Fisher ta'lim jarayonida fikrlashni o'rgatish konsepsiyasini ilgari surib, o'quvchilarda mantiqiy va assosiativ tafakkurni uyg'un rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi [7]. Milliy pedagogik tadqiqotlarda ham boshlang'ich ta'lim standartlari asosida fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish masalalari yoritilgan. O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim standarti talablari asosida o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish zarurligi qayd etilgan [3]. Pedagog olimlar tomonidan interfaol metodlar orqali tafakkur jarayonini faollashtirish mexanizmlari ishlab chiqilgan [8,9]. Tahlil qilingan manbalar shuni ko'rsatadiki, assosiativ fikrlashni rivojlantirish standart talablarida nazarda tutilgan bo'lsa-da, uning aniq mezon va ko'rsatkichlari yetarlicha tizimlashtirilmagan. Shu bois mazkur maqolada davlat ta'lim standartlari mazmuni assosiativ tafakkur nuqtayi nazaridan tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim standartlarida o'quvchilarning bilish kompetensiyalari quyidagi yo'nalishlarda ifodalanadi:

- tushunchalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash;
- sabab-oqibat munosabatlarini tushuntirish;
- olingan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llash;
- mustaqil xulosa chiqarish va umumlashtirish.

Mazkur ko'nikmalar assosiativ fikrlashning asosiy komponentlari hisoblanadi. Standart talablari asosida tashkil

etilgan darslarda klaster va konseptual xarita tuzish o'quvchilarning tushunchalar o'rtasidagi aloqalarni ko'rishiga yordam beradi. Muammoli vaziyat yaratish esa mavjud bilimlarni yangi sharoit bilan bog'lashni talab qiladi. Interfaol metodlar qo'llanilganda o'quvchilar o'z fikrini asoslash, dalillar keltirish va boshqalarning g'oyalarni tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon assosiativ aloqalarning kengayishiga olib keladi. Integrativ yondashuv asosida turli fanlar o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlash esa bilimlarning yaxlit tizimini shakllantiradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, davlat ta'lim standartlari mazmunini amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarda assosiativ fikrlashni samarali rivojlantirish mumkin. Bunda o'qituvchining metodik mahorati va refleksiv yondashuvi muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda assosiativ fikrlashni rivojlantirish davlat ta'lim standartlarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, standartlarda belgilangan tayanch va fan kompetensiyalari assosiativ tafakkur elementlarini - tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlash, o'xshashlik va farqlarni topish, sabab-oqibat munosabatlarini tushuntirish, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalarni samarali shakllantirish interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, integrativ topshiriqlar va refleksiv faoliyat orqali amalga oshirilishi mumkin. Assosiativ fikrlashni tizimli rivojlantirish o'quvchilarning kreativ va mantiqiy tafakkurini uyg'unlashtiradi, ularning bilish jarayonini faollashtiradi hamda bilimlarni ongli, mustahkam va tizimli o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Natijada o'quvchilar o'z fikrini erkin ifoda eta oladigan, dalillay oladigan, turli fanlar o'rtasidagi aloqalarni ko'ra biladigan va muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllanadi. Shuningdek, assosiativ tafakkurni rivojlantirish o'quvchilarda o'ziga ishonch, ijtimoiy muloqot madaniyati va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini ham mustahkamlaydi. Chunki interfaol ta'lim jarayonida fikr almashish, g'oyalarni boyitish va birgalikda xulosa chiqarish jarayoni yangi assosiativ bog'lanishlarning yuzaga kelishiga zamin yaratadi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshiruvchi muhim psixologik-pedagogik omil hisoblanadi. Kelgusida boshlang'ich ta'lim standartlarini takomillashtirish jarayonida assosiativ fikrlashni rivojlantirish mezonlarini aniq belgilash, baholash indikatorlarini ishlab chiqish hamda metodik tavsiyalarni boyitish maqsadga muvofiqdir. Ta'lim jarayonini innovatsion pedagogik yondashuvlar bilan integratsiyalash, raqamli va vizual vositalardan samarali foydalanish assosiativ tafakkurni yanada chuqurroq rivojlantirish imkonini beradi. Demak, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda assosiativ fikrlashni shakllantirish nafaqat davlat ta'lim standartlari talabi, balki zamonaviy ta'limning strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib, u barkamol, mustaqil va ijodkor shaxsni tarbiyalashning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi.

REFERENCES

1. OECD. The Future of Education and Skills 2030. Paris: OECD Publishing, 2018. – 36 p.
2. Sternberg, R. J. Cognitive Psychology. 6th ed. Boston: Cengage Learning, 2016. – 576 p.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. Toshkent, 2021. – 68 b.
4. Runco, M. A. Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice. 2nd ed. San Diego: Academic Press, 2014. – 520 p.
5. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
6. Piaget, J. The Psychology of the Child. New York: Basic Books, 1969. – 173 p.
7. Fisher, R. Teaching Thinking: Philosophical Enquiry in the Classroom. London: Bloomsbury, 2005. – 240 p.
8. Yo'ldoshev, J. G. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O'qituvchi, 2012. – 256 b.
9. Tolipov, O'. Q. Pedagogik texnologiyalar va amaliyot. Toshkent: Fan, 2015. – 224 b.